

« به نام خداوند بخشنده و مهربان »

اعمال حق قصاص در صورت تعدد اولیاء دم

تألیف: محمد محمدی

سرشناسه :	محمدي، محمد، ۱۳۶۴ مرداد -
عنوان و نام پدیدآور :	اعمال حق قصاص در صورت تعدد اولياء، دم/ تاليف محمد محمدي.
مشخصات نشر :	خرم‌آباد: نگاه پارسه، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهري :	۱۲۸ ص.
شابک :	۹۷۶۶۹-۵-۶: ۹۷۸-۶۰۰-۱۷۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی :	فیا
یادداشت :	کتابنامه: ص. ۱۲۰ - ۱۲۴: همچنین به صورت زیر نویس.
موضوع :	قصاص (فقه)
موضوع :	Lex talionis (Islamic law)
موضوع :	قصاص (فقه) -- ایران
موضوع :	Lex talionis (Islamic law) -- Iran
موضوع :	حقوق جزا (فقه)
موضوع :	Criminal law (Islamic law)
موضوع :	حقوق جزا (فقه) -- ایران
موضوع :	Crime law (Islamic law) -- Iran
رده بندی کنگ :	۱۳۹۶ الف۳۷/۷/۱۹۵ BP
رده بندی یویی :	۲۹۷/۲۰
شماره کتابشناسی ملی :	۴۷۳۷۱۵۰

نام کتاب: اعمال حق قصاص در صورت تعدد اولياء دم

تألیف: محمد محمدي

ناشر: نگاه پارسه

مدیر فنی: داریوش فتحي سپهر

طرح جلد: حدیث مهدوی باغی

صفحه آرایی: حدیث مهدوی باغی

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۶

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۷۶۶۹-۵-۶

قیمت: ۱۷۰۰۰ تومان

آدرس: نشر نگاه پارسه، خرم‌آباد، خیابان امام، چهارراه بانک

تلفن: ۰۶۶۳۳۳۰۳۶۰۰-۰۹۱۶۷۱۶۳۷۲۷-۰۹۱۶۱۶۱۰۵۶۷

پست الکترونیکی: Negaheparseh@gmail.com

کلیه حقوق چاپ و نشر این کتاب مطابق با قانون حقوق مؤلفان و مصنفان مصوب سال ۱۳۴۸ برای ناشر محفوظ و منحصرأ متعلق به نشر نگاه پارسه می‌باشد. لذا هرگونه استفاده از کل یا قسمتی از این کتاب (از قبیل هر نوع چاپ، فتوکپی، اسکن، عکسبرداری، نشر الکترونیکی، هر نوع انتشار به صورت اینترنتی، سی دی، دی وی، فیلم، فایل صوتی یا تصویری و غیره) بدون اجازه کتبی از نشر نگاه پارسه ممنوع بوده و شرعاً حرام است و متخلفین تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

فهرست

۱	مقدمه.....
۶	فصل اول: کلیات و تعاریف، ماهیت قصاص، مبانی شرعی قصاص، مفهوم ولی دم.....
۶	گفتار اول: مفهومی قصاص و اقسام آن.....
۶	مبحث اول: مفهوم لغوی و اصطلاحی قصاص.....
۹	مبحث دوم: اقسام قصاص.....
۹	گفتار دوم: پیشینه تاریخی قصاص.....
۹	مبحث اول: قصاص در الوح دوازده گانه روم و یونان قدیم.....
۱۰	مبحث دوم: قصاص در قوانین بابا و آشور.....
۱۱	مبحث سوم: قصاص در قوانین مصر قدیم.....
۱۲	مبحث چهارم: قصاص نزد اعراب قبل اسلام.....
۱۲	مبحث پنجم: قصاص در مذهب یهود (تورات).....
۱۴	مبحث ششم: قصاص در مذهب مسیحیت (انجیل).....
۱۵	مبحث هفتم: نظام حقوقی ایران.....
۱۶	گفتار سوم: مبانی شرعی قصاص.....
۱۶	مبحث اول: کتاب.....
۲۶	مبحث دوم: سنت.....
۲۹	مبحث سوم: اجماع.....
۲۹	مبحث چهارم: عقل.....
۳۰	گفتار چهارم: فلسفه تشریع قصاص.....
۳۳	گفتار پنجم: ماهیت قصاص.....
۳۳	مبحث اول: حق یا حکم بودن قصاص.....
۳۶	مبحث دوم: حق الله یا حق الناس بودن قصاص.....
۳۸	مبحث سوم: قصاص، مجازاتی مماثل جرم.....
۳۹	مبحث چهارم: قصاص، مجازات شخصی.....

۳۹	مبحث پنجم: ارث قصاص
۴۰	گفتار ششم: مفهوم اولیای دم
۴۰	مبحث اول: از نظر لغوی
۴۰	مبحث دوم: از نظر اصطلاحی
۴۱	مبحث سوم: اولیای دم در قصاص
۵۰	فصل دوم: بررسی حکم اعمال حق قصاص در صورت تعدد اولیاء دم در فقه
۵۰	گفتار اول: حقوق اولیاء دم در مقابل قاتل
۵۰	مبحث اول: حق مطالبه قصاص
۶۰	گفتار دوم: بررسی حکم مسئله در حالت واحد بودن ولی دم
۶۱	مبحث اول: ولی دم واحد، عاقل و بالغ
۶۲	مبحث دوم: ولی دم واحد، نابالغ یا مجنون
۶۵	مبحث سوم: ولی دم واحد غیر رشید
۶۶	گفتار سوم: بررسی حکم مسئله در حالت تعدد اولیاء دم
۶۶	مبحث اول: تعدد اولیای دم به اعتبار تعدد ورثه
۷۸	مبحث دوم: تعدد اولیاء دم به اعتبار تعدد مقتول
۸۶	فصل سوم: بررسی اعمال حق قصاص در صورت تعدد اولیاء دم در حقوق موضوعه
۸۶	گفتار اول: حقوق اولیاء دم در مقابل قاتل
۸۶	مبحث اول: حق مطالبه قصاص
۸۸	مبحث دوم: حق مطالبه دیه یا عفو
۹۲	گفتار دوم: بررسی مسئله در حالت واحد بودن ولی دم
۹۴	مبحث اول: ولی دم واحد عاقل و بالغ
۹۵	مبحث دوم: ولی دم واحد، نابالغ یا مجنون
۱۰۲	مبحث سوم: ولی دم واحد، غیر رشید
۱۰۴	گفتار سوم: بررسی مسئله در حالت تعدد اولیاء دم
۱۰۴	مبحث اول: تعدد اولیای دم به اعتبار تعدد ورثه
۱۱۸	مبحث دوم: تعدد اولیاء دم به اعتبار تعدد مقتول
۱۲۰	منابع

مقدمه

اسلام به اعتقاد ما دینی است کامل و تام و دینی است که تا روز قیامت باید به دستورات آن عمل کرده . مکتبی والاتر و بهتر از آن هرگز نخواهد آمد، بلکه همین والاترین و کاملترین دین و قواعد و قوانین آن مناسبترین است و خداوند همین را برای بشر خواسته است و رضایت داده؛ از این معلوم می شود سلام بری تمام شئون برنامه و دستورالعمل دارد و بهترین دستورالعمل ها می باشد و الا خداوند به آن نیاید نمی داد؛ خداوندی که اکمل و کمال مطلق است و رسیدن به کمال مطلق را نیز از انسان میسر است این قوانین خلاف سعادت انسان نمی آورد.^۱

در رابطه با موضوع قصاص، قرآن اهمیت زیادی داده است و تمام جوانب قضیه را سنجیده و به صورت تام و تمام، حقوق مختلف مطرح در یک قتل را لحاظ نموده و سپس حکم صادر کرده است.

با نگاهی به برخورد قرآن در این مسئله در می یابیم که صدر این مطالب برای خداوند بزرگ، مهم و اساسی بوده که می فرماید: «هرکس یک نفر (فقط یک نفر) را بدون دلیل به قتل برساند گویا تمام مردم را به قتل رسانده است.»^۲ نوع انسان و انسانیت که وجود انسان می باشد مهم جلوه داده شده و قتل بی جهت آن، لطمه به انسانیت انسان است و به نظر در کتب اسلام فرقی بین فرد و جامعه نیست.

در روایات ما نیز به دماء اهمیت زیادی داده شده است. امام علیه السلام می فرمایند: «أول ما يحكم فيه يوم القيامة الدماء» و یا در جای دیگر می فرمایند: «ولو أن أهل السماوات والأرض شركوا في دم امرئ مسلم ورضوا به لأكتبهم على مناخرهم في النار»^۳ یعنی اگر تمام اهل

۱- سورة مائده، آیه ۳.

۲- سورة مائده، آیه ۲۱.

۳- حر عاملی، محمد بن الحسن، هداية الامه الى احكام الائمة، ج ۸، ص ۴۶۶، بنیاد پژوهش های آستان قدس رضوی، چاپ اول، ۱۳۱۲

آسمان‌ها و زمین در خون مرد مسلمی شرکت نمایند و راضی به آن باشند، خداوند همه آنان را در آتش خواهد انداخت.

رسول اکرم (ص) نیز می‌فرماید: «لو اجتمعت ربیعه و مضر علی قتل امری مسلم قیدوا به»^۱ یعنی اگر دو قوم ربیعه و مضر در قتل مرد مسلمی اجتماع کنند، همه آنها قصاص می‌شوند. بر خلاف مسیحیت کنونی که می‌گوید: «هرکس به رخساره راست تو تپانچه زند، رخساره دیگر را به سوی او بگردان»^۲؛ اسلام می‌گوید در مقابل تجاوز ایستادگی کن و به همان مقدار مقابله کن و از عدالت - ارج مشو. اسلام با توجه به اهمیتی که به جان و مال و ناموس انسان‌های درستکار داده است - تا اثر تهدیدی و ارعایی قوانین کیفری را حفظ نماید. بنابراین برای این قبیل جرائم مجازات شدید تعیین کرده است.

در آیه ۱۸۷ سوره بقره سمن اینکه قصاص واجب می‌گردد و بعد می‌گوید: اگر از برادرت در گذشتی این گذشت تو همان انیکویی و معروف باشد. یعنی در اخذ دیه سختگیری ننماید و بیشتر از حق مطالبه نکنید.

شاید از این مطلب چنین به ذهن ما ادر شود که پس عفو و بخشش‌ها خیلی بهتر از قصاص است و این که در ابتدا قصاص را مطرح کرده، باید جهت آرام کردن اولیاء دم مقتول بوده و الا آنچه از نظر خداوند مهم است همان اخذ دیه و عفو است. بنابراین قرآن این موارد را پیش بینی نموده و می‌فرماید: نه این طور نیست و با تأکید فراوان می‌فرماید: ای صاحبان خرد، بدانید که در حکم قصاص، زندگی و حیات است، «لَکُمْ فِی الْقِصَاصِ حَافَہٌ بِالْأَلْبَابِ».

با نگرش در این آیه و آیات دیگر متوجه می‌شویم که چگونه خدای بزرگ تمام حقوق مطرح در یک اتفاق جنایی را بیان نموده است. حق مجنی علیه و اولیاء او، حق جانی، وظیفه مجنی علیه و اولیاء او، وظیفه جانی و اولیاء او و حکم صریح و قاطع مسئله و لطف و مهربانی که در عبارت کیفری کمتر دیده می‌شود.

پدیده مجرمانه قتل که در نظام کیفری اسلام به عنوان یکی از گناهان کبیره و حرام محسوب گردیده، یکی از این مسائل که حتی با گذشت سه دهه از حاکمیت مقررات اسلامی بر کشور ایران بحث‌های مربوط با آن به روشنی تبیین نگشته است.

۱- شیخ طوسی، ابن جعفر محمد ابن حسن، تہذیب الاحکام، ص ۳۱۸، بیروت، ۱۴۰۱ هـ.ق

۲- انجیل متی، باب پنجم، شماره ۳۹.

همانطور که می‌دانیم سیاست جنایی اسلام در قبال این پدیده مجرمانه، سیاستی شدید، بازدارنده و در عین حال حیات بخش می‌باشد. دلیل این مطلب آنست که بخشی از تدابیر شرع مقدس این هدف را تعقیب می‌نماید که با تبیین قبح و زشتی قتل و نیز پیش بینی و عیدهای شدید، مجرمین بالقوه را از ارتکاب آن باز دارد و در قسمت دیگری از این تدابیر، با مقرر نمودن کیفر قصاص در قبال این پدیده، به تداوم حیات انسان و جامعه اندیشیده است. «و لکم فی القصاص حیوه یا اولی الالباب لعلکم تتقون»^۱.

ثبوت این کیفر در مورد جانی، علاوه بر ارتکاب قتل عمدی، مستلزم تحقق شرایط دیگری مثل تساوی در دین، حریت، انتفاء ابوت و تساوی در عقل است که حقوقدانان اسلامی در کتب فقهی به طور مفصل به شرح آن پرداخته‌اند. از طرف دیگر، با تحقق شرایط مذکور و پس از ثبوت قصاص، بلافاصله این کیفر اجرا نخواهد شد، بلکه اعمال این مجازات منوط به رعایت شرایط متعددی است که در منابع فقهی تحت عنوان «شرایط استیفای حق قصاص» مورد بررسی قرار گرفته است.

از مهم ترین این شرایط تقاضای اولیای دم است که علت آن غلبه ی صیغه حق الناسی این عمل می‌باشد. این به این معنا است که اجرای مجازات قصاص بدون تقاضای اولیای دم مشروع نیست.

از سوی دیگر با ملاحظه ی این حکم شرع که اجرای قصاص نیازمند مطالبه اولیای دم می‌باشد، در عمل با صورت‌های مختلفی مواجه می‌شویم، زیرا ممکن است مقتول فاقد ولی باشد که در این صورت ولی امر مسلمین ولی او خواهد بود و یا آنکه مقتول دارای ولی است، در این فرض نیز ممکن است که ولی دم او منحصر به یک نفر باشد یا اینکه متعدد باشند. کسانی که ولی دم یک نفر باشد، به اعتبار صغر و بلوغش ممکن است بالغ و عاقل، صغیر یا مجنون باشد، همچنین این احتمالات در صورتی که اولیای دم متعدد باشند، متصور است.

ضمن آنکه در این صورت احتمال اینکه برخی از اولیای دم صغیر و برخی کبیر و یا بعضی عاقل و بعضی مجنون باشند، نیز اضافه می‌شود. فقدان نص قانونی در بسیاری از احتمالات فوق معضلاتی را برای دستگاه قضائی پدید آورده است.

چنانچه می‌دانیم صغر و جنون مانع از اهلیت تمتع نیست و صغیر و مجنون نیز مانند افراد دیگر در صورت وجود شرایط، مالک املاک و صاحب حق (و از جمله حق قصاص) می‌گردند. با این حال

صغار و مجانین به علت فقدان قدرت تشخیص خیر و شر و عدم تمیز صلاح خویش از اهلیت استیفای حقوق و از جمله حق قصاص، منع شده‌اند. از طرف دیگر معطل ماندن امور صغیر و مجنون تا پایان حجر آنان (که در مورد صغیر ممکن است چندین سال طول بکشد و در مورد مجنون ممکن است هیچ گاه محقق نگردد) یا غائب نه به صلاح خود آنها است و نه به مصلحت جامعه و نه افرادی که با حق صغیر، به نحوی مرتبط است.

درست به همین دلیل است که هم در شرع و هم در قانون بر صغیر و مجنون ولی و سرپرست تعیین شده است؛ و برای اثبات آن در فقه به ادله اربعه استناد شده است، آنچه محل بحث است این است که دایره ولایت برای امور مالی است یا این که اطلاق دارد و همه امور و شئون صغیر و مجنون را شامل می‌گردد. اگر ولایت را منحصر در امور مالی بدانیم تکلیف جانی تا رسیدن اولیاء دم به سن بلوغ چیست؟ آیا جان تا آن زمان که گاه نیز بسیاری طولانی است در زندان می‌ماند یا می‌توان با اخذ کفیل مطمئن و با دیه مشروط وی را آزاد نمود؟ و اگر معتقد باشیم ادله ولایت دارای اطلاق است و جمیع امور و شئون صغیر و مجنون را شامل می‌شود، آیا ولی شرعی اولیای دم صغیر و مجنون و خصوصاً نائب عدم وجود ولی می‌تواند در خصوص مسئله مورد بحث با ملاحظه مصلحت و غبطه آنان اقدام کند به لوری که انتخاب وی نسبت به قصاص یا دیه یا عفو مع العوض یا بلاعوض نافذ باشد؟

نظر حقوقدانان اسلامی در مورد اولیاء دم غائب متفاوت است که این اختلاف در قوانین مصوب بعد از انقلاب اسلامی نیز انعکاس یافته است، همچنین بحث حد قاتل و تعدد مقتول که قانونی وجود ندارد در این نوشتار تلاش می‌شود با بیان نظریات مستان و آنها در این زمینه و بررسی ادله شرعی و قانونی حکم قضیه‌ای هر یک از احتمالات فوق بررسی شود.

انگیزه انتخاب موضوع هر کتاب، بیش از هر چیز به ذوق و سلیقه نویسنده بستگی دارد و از این جهت بیان تمام عواملی که در این انتخاب موثر بوده، دشوار است. با وجود این، باید اذعان کرد انتخاب موضوع «بررسی اعمال حق قصاص در صورت تعدد اولیاء دم» اگرچه در کتب فقهی کم و بیش در این خصوص سخن گفته شد، ولی با توجه به اعمال قوانین و تغییرات مکرر قانون مجازات اسلامی که اختیار مراجعه به آراء فقهایی که اتفاق نظر کمتری در نظر ایشان در خصوص موضوعات مطروحه به چشم می‌خورد، داده شده است که در عمل باعث تفسیرهای گوناگون دادرسان و صدور احکام متفاوت گردیده است.

چرا که فقیهی، حق تقاضای قصاص را برای ولی قهری و وصی منصوب و قیم، در صورتی که ولی دم صغیر یا مجنون باشد مجاز شمرده و در توجیه آن به عموم و اطلاق ادله ولایت استناد جسته و فقیهی دیگر به همان دلیل آن را برای ولی قهری وصی منصوب و قیم مجاز نمی‌شمارد.

از سوی دیگر، پیش بینی حق قصاص برای ولی قهری، وصی منصوب و قیم در مقطعی و حذف آن در مقطع زمانی دیگر، دادرسان را بیشتر دچار سردرگمی نموده است چرا که در انتخاب یکی از نظریات فقهی به لحاظ اجمال قانون و گاه سکوت آن به شک و تردید وا می‌دارد. نتیجه این که شاهد صدور آراء متفاوت از دادگاه‌ها در موضوع واحد بعد از گذشت چند سال از تصویب قانون مجازات اسلامی هستیم؛ که در مورد ولی دم یا اولیاء دم غائب با پیش بینی قانونگذار شاهد چنین اختلافاتی در دادگاه‌ها نیستیم. پیش بینی حق استیفای قصاص برای ولی دم بالغ اما غیر رشید که در امور مالی خویش حق دخالت نداشته و اعمال حقوقی وی به خودی خود نافذ نیست، چگونه در امور غیر مالی آن چه بسا مهمتر از امور مالی وی می‌باشد به یک بار اختیار مطلق به وی اعطا شده است. آن هم سیستم حقوقی که سن بلوغ برای دختر ۹ سال قمری و برای پسر ۱۵ سال تعیین شده؛ در حالی که چنین تشخیصی اگر قصاص را رها نماید و دیه اخذ نمود باز هم دخالت قیم را می‌طلبد.

اجمال قوانین در این خصوص نه تنها منافع اولیاء دم صغیر یا مجنون را تامین نمی‌نماید بلکه از طرف دیگر باعث تضییع حقوق متکین حسن جرایمی را فراهم می‌آورد. چرا که مجازات قانونی و شرعی مرتکب، قصاص است نه حبس، چرا که با ممکن است مرتکب قتل پس از تحمل مجازات حبس به مدت طولانی، به همان سرنوشتی دچار گردد که در صورت کبر اولیاء دم و اتفاق آنها را استیفا قصاص، به سراغ وی می‌آید. در این مورد عدم پویایی رویه قضایی بیشتر به چشم می‌خورد. و همچنین خلاء قانونی مشهودی که در رابطه با وحدت قائل و تعدد مقتولین که حق کدام مقدم است و چرا و با توجه به اختلاف نظر فقها ما باید جانب کدام دیدگاه را گرفته و از کدام دیدگاه حمایت کنیم.

در زمینه موضوع مزبور، کتابی تحت این عنوان در کتب فقها وجود ندارد، فقط در کتاب‌های خود به صورت مختصر به آن پرداخته‌اند و در کتاب‌های حقوقدانان هم کتابی تحت این عنوان وجود ندارد و به صورت بسته و گریخته به آن اشاره کرده‌اند.

با توجه به مطالب پیش گفته شده و احساس کمبود تحقیقی جامع و مبتلاً به بودن موضوع در دادگاه‌ها، بر آن شدیم که کتاب را تحت عنوان «بررسی اعمال حق قصاص در صورت تعدد اولیاء دم» را تألیف کنیم.